

Prisutviklingen på Svalbard

Ragnhild Nygaard Johnsen

Svalbard-samfunnet har gjennomgått store omstillinger de siste tiårene og et samfunn i endring skaper statistikkbehov. Prisutviklingen på privat konsum på Svalbard har tidligere vært lite dokumentert og analysert. Svalbard-samfunnet befinner seg dessuten i en særstilling og avviker fra fastlands-Norge på en rekke områder. Høsten 2003 ble det derfor etablert en egen konsumprisindeks (KPI) for Svalbard. Resultater fra undersøkelsen viser at konsumprisene på Svalbard steg med 2,1 prosent i perioden mars 2001 til oktober 2003 mot 3,5 prosent økning på fastlandet.

Innledning

Høsten 2003 utarbeidet Statistisk sentralbyrå en separat KPI for den norske befolkningen i Longyearbyen på Svalbard på oppdrag fra Svalbard Samfunnsdrift AS. Prisindeksen tar utgangspunkt i prisnivå- og forbruksundersøkelsen gjennomført på Svalbard i 2001 i tillegg til prisinnsamling høsten 2003, og belyser prisutviklingen på varer og tjenester slik den oppleves av private husholdninger bosatte på Svalbard i perioden mars 2001 til oktober 2003. Det er en Svalbard-husholdnings gjennomsnittlige konsummønster som ligger til grunn for undersøkelsen.

Det har tidligere blitt gjennomført flere undersøkelser av prisnivået på Svalbard og prissammenligninger med fastlandet¹. En kartlegging av prisutviklingen har derimot ikke tidligere latt seg gjøre på grunn av mangelfullt prismateriale og avvikende spesifikasjoner i vare- og tjenesteutvalget i de tidligere undersøkelsene. I denne artikkelen skal vi se nærmere på hvorfor en slik prisindeks kan være av interesse samt hovedresultatene fra undersøkelsen. For mer detaljert informasjon om resultatene, se Nygaard Johnsen (2003).

Hva måler KPI?

I likhet med fastlandsprisindeksen er formålet med prisindeksen for Svalbard å måle utviklingen i levekostnadene for den private husholdningssektoren. En levekostnadsindeks skal ideelt sett gi svar på spørsmålet om hvor mye en konsument totalutgift må endres når prisene endrer seg, gitt at konsumenten skal opprettholde samme levestandard (nyttensnivå). Fordi en rekke av de faktorer som antas å ha betydning for nyttensnivået vanskelig lar seg måle, vil KPI i praksis få en mer begrenset betydning; ved beregning av KPI har en valgt å beregne kostnadene for et bestemt forbruk av varer og tjenester på ett tidspunkt i forhold til kostnadene for samme forbruk på et annet tidspunkt.

Ragnhild Nygaard Johnsen er prosjektleder ved Seksjon for økonomiske indikatorer. (ragnhild.nygaard.johnsen@ssb.no)

Samfunnsutviklingen på Svalbard

For å forstå litt av bakgrunnen for etableringen av en separat KPI for Svalbard, er det først og fremst nødvendig å rette søkelyset mot de store omveltningene øysamfunnet har vært i gjennom de siste tiårene.

Longyearbyen ble opprinnelig bygd opp rundt gruvevirksomheten til Store Norske Spitsbergen Kulkompani AS (SNSK), et statlig gruveselskap som foruten gruve drift, også ivaretok viktige samfunnsoppgaver som blant annet infrastruktur, sykehus- og skoledrift. Svalbard-befolkningen var i all hovedsak tilknyttet gruve driften og det statlige selskapet dekket i stor grad både husrom og mat for sine ansatte.

Med tiden har Svalbard-samfunnet gjennomgått store strukturelle forandringer og Longyearbyen har utviklet seg til å bli et mer «normalisert» lokalsamfunn med lokalt selvstyre. Utover 90-tallet forsvant det arbeidsgiverfinansierte husholdet, og de statsansattes goder i form av sterkt subsidierte boliger, gratis vedlikehold, fri møblering og reduserte kostnader til mat ble betydelig innskrenket. Den private sektoren vokste opp og Svalbard-samfunnet utviklet en stadig større handels- og servicenæring med et økende tilbud av varer og tjenester. I dag er det ca. 140 små og store virksomheter i Longyearbyen, hvorav de fleste er private. Også i dag er Svalbard-samfunnet i en stadig endringsprosess og øysamfunnet blir mer og mer lik en kommune på fastlandet, både politisk og økonomisk.

Store strukturelle endringer kan påvirke og endre de økonomiske vilkårene for befolkningen og med det skapes et behov for å kunne analysere og dokumentere de faktiske forholdene i samfunnet. Fram til i dag har analyser og dokumentering av prisutviklingen på Svalbard ikke latt seg gjøre. De sentrale myndighetene har innflytelse på Svalbard-samfunnet gjennom statlige overføringer, bevilgninger og skattebestemmelser, og en KPI som belyser prisutviklingen på privat kon-

¹ Det ble utført prisnivåundersøkelser i både 1990 og i 2001.

Tabell 1. Konsumgrupper og forbruksvekter i KPI for Svalbard og for fastlandet. Vektandel i prosent¹

	Svalbard ²	Fastlandet ³
Totalt	100	100
01 Matvarer og alkoholfrie drikkevarer	12,7	11,7
02 Alkoholholdige drikkevarer og tobakk	2,2	2,8
03 Klær og skotøy	7,8	6,0
04 Bolig, lys og brensel	17,6	25,3
05 Møbler, husholdningsartikler og vedlikehold av innbo	4,7	7,0
06 Helsepleie	1,5	2,7
07 Transport	23,1	18,6
08 Post- og teletjenester	2,7	2,3
09 Kultur og fritid	15,1	12,8
10 Utdanning	0,3	0,3
11 Hotell- og restauranttjenester	5,4	3,9
12 Andre varer og tjenester	6,9	6,7

¹ Vektene er avrundet.

² Svalbardvektene baseres på forbruksundersøkelsen 2001 på Svalbard.

³ Fastlandsvektene baseres på de 3 siste års forbruksundersøkelser og endres årlig. Fastlandsvektene er gjeldende vekter for perioden august 2003-juli 2004. Kilde: Statistisk sentralbyrå.

sum over tid vil kunne være et nyttig redskap når økonomiske rammebetingelser skal fastsettes.

Det er ikke bare sentrale myndigheter som vil kunne dra nytte av å følge prisutviklingen i Longyearbyen, lokalsamfunnet selv har behov for kunnskap og statistikk. På 90-tallet ble lokaldemokratiet utbygd på Svalbard og i 2002 ble det innført en ny styringsmodell for Longyearbyen med opprettelsen av Longyearbyen Lokalstyre. Med utbygging av lokaldemokrati øker behovet for statistikk. De lokale myndighetene skal styre utviklingen av lokalsamfunnet og en prisindeks vil kunne danne grunnlag for argumentasjon for spesielle behov ovenfor sentrale myndigheter. Uten pålitelig statistikk fins det en større risiko for at fordommer, subjektive oppfatninger og egeninteresser i for stor grad vil styre samfunnsbeslutninger. Kartlegging av prisutviklingen over tid er dermed av betydning for både lokale og sentrale myndigheter.

Svalbard-samfunnets særstilling

Svalbard-samfunnet kan, i mange tilfeller, sammenlignes med en kommune på fastlandet, men når det gjelder lovgiving og statistikkbehov står øysamfunnet i en særstilling. Statistikkloven som gir Statistisk sentralbyrå hjemmel til å innhente opplysninger fra personer og bedrifter til bruk i offentlig statistikk er ikke gjort gjeldende for Svalbard. Offentlig nasjonal statistikk omfatter dermed ikke alltid Svalbard. Det har de siste årene likevel skjedd en utbedring i statistikkproduksjonen for Svalbard og det har vært en økning i antallet Svalbard-statistikker.

Den nasjonale KPI inkluderer ikke, av både juridiske og praktiske årsaker, Svalbard-området og fastlands-KPI tilfredsstillende ikke lokalsamfunnets statistikkbehov i og med at Svalbard-samfunnet avviker fra fastlands-Norge på en rekke områder. Forbruksundersøkelsen gjennomført på Svalbard i 2001 viser således at Sval-

bard-husholdningenes forbruksmønster avviker fra fastlandshusholdningenes på flere områder. For eksempel stiller det polare klimaet og permafrosten på Svalbard spesielle krav til bekledning og større krav til oppvarming av bolig. Øygruppas avsideliggende beliggenhet øker behovet og kostnadene ved transport. Befolkningen på Svalbard er dessuten yngre og Svalbard-samfunnet er langt fra å være tilrettelagt som et livsløpssamfunn. Avvikende konsummønster resulterer i at varer og tjenester etterspørres i ulik grad av Svalbard- og fastlandshusholdningene. For at en KPI for Svalbard skal gi meningsfulle resultater må den derfor tilpasses særlige forhold ved konsummønsteret på Svalbard. Dette krever at det foruten egne prisundersøkelser, også blir gjennomført egne og jevnlig forbruksundersøkelser for øysamfunnet.

En annen faktor som skiller øysamfunnet fra fastlandet er at Svalbard er et toll- og avgiftsfritt område, noe som innebærer fritak for merverdiavgifter og andre offentlige avgifter. Dette betyr at lokalbefolkningen etter fastlandets målestokk står ovenfor såkalte nettopriser. Svalbard-samfunnet er et lite lokalsamfunn og det er mye oppmerksomhet rundt Svalbard-prisenes utvikling sammenlignet med prisenes utvikling på fastlandet. Priser og prisendringer er ofte oppe til debatt i lokalmiljøet. Den sterke prisøkningen i portoutgiftene er et eksempel som har skapt debatt og frustrasjon. Fastlandet innførte merverdiavgift på posttjenester juli 2001 og dette resulterte i at Svalbard-samfunnet fikk samme portoøkning som "avgifts-Norge" til tross for avgiftsfritaket. Matvarepriser og utviklingen i disse er et annet område som raskt skaper mange overskrifter i lokalpressen. Matvarebutikken i Longyearbyen har de siste årene vært monopolist og det er stadige diskusjoner rundt utviklingen i matvareprisene og konkurranseforhold i lokalpresse. En KPI kan være et nyttig redskap i slike debatter og diskusjoner.

KPI for Svalbard – Resultater

Tabell 2 viser prisutviklingen for utvalgte konsumgrupper både for Svalbard og for fastlandet i perioden mars 2001 til oktober 2003. I denne perioden steg KPI for Svalbard med 2,1 prosent. Til sammenligning økte fastlands-KPI med 3,5 prosent. KPI for fastlandet justert for avgiftsendringer (KPI-JA), steg med vel 5 prosent i samme periode. Ved sammenligninger av KPI for Svalbard og fastlandet er det viktig å merke seg at forskjeller i vare- og tjenesteutvalg og forbruksandeler kan være viktige forklaringsfaktorer.

Resultatene på hovedgruppenivå viser at det var prisene innen «Utdanning» og «Helsepleie» som økte mest, men i likhet med konsummønsteret på fastlandet, er forbruksutgiftene til disse konsumgruppene beskjedne og det var i stedet prisutviklingen på varer og tjenester innen konsumgruppen «Bolig, lys og brensel» som bidro mest til å trekke opp den generelle konsumprisveksten. Samlet steg prisene innen gruppen med 7,5

prosent og det var husleier og elektrisitetspriser som var hovedkomponentene bak den samlede prisoppgangen. På Svalbard utgjør forbruksutgiften til «Bolig, lys og brensel» ca. 18 prosent. Boliger på Svalbard er i hovedsak finansiert av det offentlige og statsansatte har i lang tid nytt godt av sterkt subsidierte boliger. KPI for Svalbard viser at det i måleperioden har skjedd en tilnærming av husleienivået mellom subsidierte og ikke-subsidierte boliger, noe som ga utslag i langt kraftigere husleieøkning for subsidierte boliger enn for ikke-subsidierte.

På fastlandet utgjør konsumgruppen «Bolig, lys og brensel» ca. ¼ av det totale forbruket. «Betalt husleie» som måler prisutviklingen på leiemarkedet, steg med 10,3 prosent i måleperioden og steg dermed i noe større grad enn på Svalbard.

Samlet steg prisene på elektrisitet og annen brensel med 6,5 prosent på Svalbard. Tilnærmet all oppvarming av privatboliger skjer med fjernvarme på Svalbard og prisene på fjernvarme gikk opp med 3,2 prosent. Elektrisitetprisene steg langt mer med 10,0 prosent. Til sammenligning økte elektrisitetsprisene med hele 24,0 prosent i samme periode på fastlandet.

Prisene på matvarer og alkoholfrie drikkevarer steg på Svalbard i gjennomsnitt med 2,5 prosent og det var matvareprisene som dro opp prisveksten i konsumgruppen med en økning på 3,0 prosent. Det var prisene på frukt, sukkervarer, meieriprodukter samt kjøtt og kjøttprodukter som økte mest. På fastlandet gjorde merverdiavgiftsreformen i juli 2001, som innebar en halvering av merverdiavgiften på næringsmidler, at prisene innen konsumgruppen samlet falt med 1,2 prosent. Justert for avgiftsendringer, har prisene på matvarer og alkoholfrie drikkevarer steget med vel 9 prosent på fastlandet.

Det ble også registrert kraftig prisvekst på en rekke tjenester på Svalbard deriblant forsikrings- og frisør-tjenester.

Prisene innen konsumgruppen «Klær og skotøy» viste derimot en samlet nedgang på 10,2 prosent og var dermed den viktigste bidragsyteren til å dempe konsumprisveksten i perioden. Klesprisene falt klart mest i denne perioden og prisene lå i oktober 2003 11,1 prosent under prisnivået i mars 2001. Prisene på skotøy falt noe mindre med 4,3 prosent.

Til tross for betydelig nedgang i klesprisindeksen for Svalbard var nedgangen langt mer moderat sammenlignet med prisfallet i fastlandsprisindeksen. I samme periode gikk klesprisene ned med 18,4 prosent på fastlandet. Prisnedgangen på fastlandet kan blant annet ses i sammenheng med stadig økende konkurranse og en vridning av importen fra høykostland til lavkostland. Styrkingen av kronekursen i måleperioden er en annen medvirkende faktor. I likhet med

Tabell 2. Utvalgte konsumgrupper. Mars 2001-oktober 2003. Svalbard og fastlandet. Endring i prosent

	Svalbard	Fastlandet
Totalindeks	2,1	3,5
01 Matvarer og alkoholfrie drikkevarer	2,5	-1,2
011 Matvarer	3,0	-1,1
012 Alkoholfrie drikkevarer	-2,3	-2,6
02 Alkoholholdige drikkevarer og tobakk	-1,3	1,1
021 Alkoholholdige drikkevarer	-2,6	-3,1
022 Tobakk	4,1	6,9
03 Klær og skotøy	-10,2	-16,4
031 Klær	-11,1	-18,4
032 Skotøy	-4,3	-5,0
04 Bolig, lys og brensel	7,5	12,6
041 Betalt husleie	7,5	10,3
045 Elektrisitet, fyringsoljer og annet brensel	6,5	21,2
05 Møbler, husholdningsartikler og vedlikehold av innbo	1,7	-1,2
06 Helsepleie	15,3	10,7
07 Transport	1,8	2,2
071 Kjøp av egne transportmidler	3,0	0,9
072 Drift og vedlikehold av transportmidler	3,6	1,1
073 Transporttjenester	-0,5	7,3
08 Post- og teletjenester	-2,6	-1,5
09 Kultur og fritid	-2,1	0,7
091 Audiovisuelt utstyr	-15,1	-18,9
094 Tjenester knyttet til fritid og kultur	2,1	7,9
10 Utdanning	28,2	24,0
11 Hotell- og restauranttjenester	4,1	8,9
12 Andre varer og tjenester	9,0	7,1

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

prisutviklingen på Svalbard, bidro klesprisene særlig til å trekke ned den samlede prisveksten på fastlandet i perioden. Det er trolig flere medvirkende årsaker til at prisene på klær viste en svakere nedgang på Svalbard sammenlignet med på fastlandet. På fastlandet er det et betydelig større innslag av konkurranse og antallet lavpriskjeder har vært sterkt voksende. På Svalbard utgjør sportsklær/klær for utendørsbruk en større forbruksandel og disse prisene har ikke falt i samme grad som "vanlige klesplagg" og klær for innendørsbruk. Det handles også mye på postordre på Svalbard og økte fraktkostnader bidro også til å dempe prisnedgangen på klær i måleperioden.

Lavere priser på audiovisuelt utstyr, teleutstyr og alkoholholdige drikkevarer medvirket også til å trekke ned prisveksten på Svalbard fra mars 2001 til oktober 2003.

Resultatene ovenfor er med på å understreke at Svalbard-samfunnet befinner seg i en særstilling og avviker fra fastlands-Norge på en rekke områder.

Hvordan måle prisutvikling på Svalbard?

Vektgrunnlag

For å kunne etablere en KPI er det i tillegg til prissett fra ulike perioder, nødvendig med et vektgrunnlag. Vektgrunnlaget i KPI er normalt basert på forbruksundersøkelser. Formålet med forbruksundersøkelser er å gi en detaljert oversikt over private husholdningers forbruk. Det er Svalbard-husholdningenes egne konsummønster som danner grunnlaget for forbruksandelene i KPI for Svalbard. Forbruksandelene bygger på resultatene fra Statistisk sentralbyrås forbruksundersøkelse på Svalbard fra februar/mars 2001.

Bedrifter

Konsumprisindekser er i stor grad basert på utvalgsprinsipper og det foretas trekninger av blant annet bedriftsutvalg. I KPI for fastlandet blir bedriftene, hvorfra det innhentes månedlige prisopplysninger, trukket etter statistiske metoder. Til tross for et økende antall bedrifter gjennom de siste årene er Svalbard et svært avgrenset område og dette muliggjør en totaltelling av bedriftspopulasjonen på Svalbard. Prisindeksen for Svalbard består dog ikke utelukkende av prisinformasjon fra bedrifter på Svalbard, deler av prismaterialet fra fastlands-KPI er inkludert særlig innen områder som klær, audiovisuelt utstyr og for enkelte tjenester.

Vare- og tjenesteutvalg

For å kunne beregne en KPI er det nødvendig med et vare- og tjenesteutvalg. Det ville vært svært krevende å foreta en prisinnsamling på alle varer og tjenester som tilbys private husholdninger bosatte på Svalbard. Det må derfor foretas et utvalg av såkalte representantvarer som skal representere prisendringene for hele spekteret av varer og tjenester som private husholdninger konsumerer. Når man definerer en representantvare er det nødvendig med nøyaktige og detaljerte varebeskrivelser som kan sikre prisinnsamling av produkter med tilnærmet lik kvalitet, men på en annen side kan ikke definisjonene være så detaljerte at det blir problemer å lage sammenhengende prisserier for de ulike representantvarene. I KPI for Svalbard er det tatt utgangspunkt i det samme vare- og tjenesteutvalget som gjelder for fastlands-KPI. Prisindeksen for Svalbard er basert på i underkant av 600 representantvarer. Til sammenligning innhentes det priser på over 900 representantvarer i fastlandsmodellen.

Prisbegrepet

Prismaterialet i KPI for Svalbard og for fastlandet er faktiske utsalgspriser på varer og tjenester som etterspørres av private husholdningene. I KPI for fastlandet inkluderer dette indirekte skatter, avgifter og subsidier som legges på varer og tjenester. I KPI for Svalbard betyr dette nettopriser, siden Svalbard er et toll- og avgiftsfritt område. Det registreres tilbudspriser både i prisindeksen for Svalbard og for fastlandet.

Referanseliste

Gundersen, F. (1999): *Produksjon av svalbardstatistikk: Begrensninger og muligheter*. Rapporter 1999/18, Statistisk sentralbyrå.

Longyearbyen Lokalstyre (2003): *Samfunns- og næringsutvikling på Svalbard 1989 - 2002*.

Nygaard Johnsen, R. (2003): *Konsumprisindeks for Svalbard 2003*. Rapporter 2003/24, Statistisk sentralbyrå.

Statistisk sentralbyrå (2003): *Svalbardstatistikk 2003*, NOS D253.

Storrud A.E. mfl. (2002): *Pris og forbruk og inntekt. Økonomiske levekår på Svalbard sammenlignet med fastlandet i 1990 og 2000*. Rapporter 2002/14, Statistisk sentralbyrå.